

Jan Antonín Mager

K 200. výročí úmrtí Christiana Heinricha Spiesse

Jen užšímu okruhu osob je dnes známo jméno Christiana Heinricha Spiesse, vůdčí autorské osobnosti německého strašidelného románu, také považovaného za otce románu kolportážního. Jinak tomu však bylo koncem 18. a začátkem 19. století, kdy jeho díla byla zábavným čtením širokých vrstev nejen německých čtenářů, ale v překladech i čtenářů českých. Jeho práce ovlivnily tvorbu některých tehdejších i pozdějších umělců, a to nejen literárních.¹

Letošní dvousté výročí Spiessova úmrtí mi dává příležitost podělit se o několik drobných poznatků, které zpřesňují nebo i opravují některé údaje jeho dosavadních biografí. Dříve však, než přistoupím k tomuto kroku, považuji za vhodné v krátkosti zmínit alespoň základní údaje o jeho životě tak, jak jsou uváděny v literatuře.²

Christian Heinrich Spiess se narodil 4. dubna 1755 ve Freibergu v Sasku či v Helbigsdorfu u Freibergu.³ Doma získal základní vzdělání, jako jinoch přistoupil ke kočovné divadelní společnosti Karla Wahra, kde se uplatnil nejen jako herec, ale také jako autor. S Wahrenem, který se ujal r. 1779 vedení pražského divadla V kotcích, přišel do Prahy. Zde ve své dosavadní činnosti pokračoval a dále ji rozvíjel. V době pražského působení se seznámil s hrabětem Kasparem Hermannem Küniglem. Ten pozval jej i jeho krásnou přítelkyni Sofii Körnerovou k pobytu na své venkovské sídlo v Bezděkově u Klatov. Jmenoval jej tamním hospodářským správcem či dozorcem, čímž se Spiessovi dostalo plného zaopatření. V Bezděkově pak vznikla převážná část Spiessovy tvorby. Nebyl to však jen zdejší kraj, kde shledával zdroje ke své inspiraci. Tu nacházel také na Loketsku. Zlom do šťastného Spiessova života přineslo poznání, že Sofie Körnerová navázala milostný vztah s hrabětem Küniglem. Byl mučen žárlivostí, stal se popudlivým, stranil se lidí a i když hrabě se Sofií opustili Bezděkov, méně se zdržoval na zámku. Utíkal se na blízké Tupadelské skály, kde si nechal sroubit jakousi poustevnickou chýši a dal zde zřídit umělý hřbitov. Značně zhubl, jeho podivínství se prohlubovalo. Když potom zemřela jeho ochránkyně hraběnka Teresie Küniglová, zcela se zhroutil, v posledních dnech života byl stíhán záchvaty zuřivosti a dne 17. srpna 1799, za 14 dnů po smrti hraběnky, skončil.

Zájem o Christiana Heinricha Spiesse ve mně probudil takřka již před půl stoletím můj tatínek prof. A. J. Mager (1907-1963), jenž mne poprvé seznámil s jeho životem a dílem a jehož památce věnuji tyto řádky. K získání nějakých archivních poznatků o spisovateli hrůzných příběhů mne však dovedlo mé profesionálně medicínsky deformované myšlení, které se nedokázalo spokojit s dosavadními literárními údaji o básníkově chorobě

¹ Například z našich výtvarných umělců mám na mysli Josefa Váchala, nebo Maxmiliana Pirnera (cyklus Hans Heiling).

² Vycházel jsem z tohoto písemnictví:

Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, díl XXXVI, s. 156-161, Wien 1878

Biskup, Jos.: Spiess v Bezděkově, in Šumava 15.1.1938

Skalitzky, Sepp: Der Schauerdichter Christian Heinrich Spiess, in Mein Böhmerwald, r. 7, 1943, č.4, s. 27-29

Veselý, Jiří: Christian Heinrich Spiess, in Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužicko-srbských, Odeon, Praha 1987, s. 639-640.

Mareš, Jan: Ch. H. Spiess - Zapomenutý básník Šumavy, in Prácheňské listy, r. 1992, č. 2-3, s. 34-47

³ Pro neznalost poměrů v saských archivech jsem se tímto problémem nezabýval. V úvahu by však přicházely celkem tři lokality, neboť Helbigsdorfy jsou poblíž Freibergu dva. Jeden leží od něj přibližně v jižním směru, druhý pak ve směru severovýchodním.

a příčině jeho smrti. Rozhodl jsem se proto nalézt odpověď v matričním úmrtním zápise a posléze jsem záběr rozšířil na otázku, co mohou bezděkovské a jim předcházející klatovské matriky vypovědět ke Spiessovi a k osobám z jeho blízkosti.

Dříve, než byla roku 1785 císařem Josefem II. založena bezděkovská lokalie, patřil Bezděkov s okolními vesnicemi ke kolatuře tehdejšího klatovského děkanství. Avšak matriční zápisy ještě z roku 1786 jsou obsaženy v klatovských matrikách, nejstarší bezděkovská kniha narozených, oddaných a zemřelých začíná až rokem 1787. V jí předcházejících dvou klatovských matrikách narozených je jediný zápis, a to k datu 22. března 1786, v němž je Spiessovo jméno jako kmotra uvedeno, v záznamu je titulován co by poradce hraběte Künigla.⁴ V první bezděkovské matrice jsem mezi kmotry bezděkovských dětí našel Spiessovo jméno celkem osmkrát, naposledy ke dni 27. března 1794. S výjimkou dětí místního učitele Forstla byli všichni Spiessovi kmotřenci dětmi hraběcích zaměstnanců. Jméno Sofie Körnerové figuruje v této části matriky v rubrice kmotrů dvakrát, hraběte Künigla rovněž a hraběnky Küniglové jen v jediném případě. Z vyjmenovaných osob se jako poslední účastnil aktu křtu bezděkovského dítěte dne 2. října 1794 hrabě Künigl, tehdy císařsko-královský komorník, guberniální rada, krajský hejtman v Lokti a purkrabí chebský.⁵

Bývalý farní, dnes hřbitovní kostel sv. Anny na vrchu Římku v Bezděkově u Klatov. Stav v březnu 1997.
Foto autor

⁴ Státní oblastní archiv v Plzni (dále jen SOA Plzeň), sbírka matrik (dál jen SM), Fara Klatovy 12 (N 1784-1791 pro celou farnost), s. 140. V předešlé matrice sign. Fara Klatovy 10 (N 1779-1784 pro celou farnost) Christian Heinrich Spiess jako kmotr není zapsán.

⁵ SOA Plzeň, SM, Fara Bezděkov 1 (NOZ 1787-1821 pro celou farnost), s. 61, 63, 67, 70-72.

Roku 1799	dne 5. srpna pohřbil v mé přítomnosti vznešený pan vikář Josef Alexandr z Lovče farář týnecký
Dům číslo	(Bezděkov) 3
Jméno zemřelého	Titul vysoce urozená paní paní Teresie manželka P.T. vysoce urozeného pána pana Kaspara Hermanna hraběte z Küniglů pána v Bezděkově atd. rozená hraběnka z Clamů
Náboženství, pohlaví	Katolického ženského
Věk	46 let
Nemoc a příčina smrti	Katarální hlavnička a potom sněť útroh
Poznámka	ú. l. 19. 6. 1943 č. 264

Roku 1799	zemřel dne 19. srpna a pohřben 21.
Dům číslo	(Bezděkov) 3.
Jméno zemřelého	Pan Christian Heinrich Spiess, hospodářský plnomocník na statku Bezděkov, proslulý spisovatel velice zábavných jakož také ? mravoučných spisů ?? - !!
Náboženství, pohlaví	Katolického mužské
Věk	44 let
Nemoc a příčina smrti	Úbytě a hlavnička
Poznámka	ú. l. 13. 7. 1943 č. 308

Náhrobky hraběnky Küniglové a Ch. H. Spiesse na bezděkovském hřbitově. Stav v březnu 1997. Foto autor

Na bezděkovském hřbitově dosud stojí náhrobní kameny obou zemřelých. Německé nápisy na nich hlásají, že pod jedním odpočívá Teresie hraběnka Küniglová rozená hraběnka Clamová, narozená 16. listopadu 1753, zemřelá 3. srpna 1799 a v druhém Christian Heinrich Spiess, narozený 4. dubna 1755, zemřelý 17. srpna 1799. Zatím co mezi matričním zápisem

a náhrobním nápisem u hraběnky Küninglové není rozporu, v případě Spiessově tomu tak není. Ačkoliv všechny Spiessovy biografie, které jsem měl možnost prostudovat, uvádějí jako datum úmrtí den 17. srpna 1799, jsem nezlomně přesvědčen, že důkazní váha Spiessova úmrtního zápisu na papíru bezděkovské matriky je větší, než nápisu na jeho kamenném náhrobku.

Christian Heinrich Spiess trpěl úbytěmi, tedy tuberkulózou.⁸ Příčinou jeho popudlivosti, podivínství a - jak bychom dnes řekli - hororových představ mohl být i jeho léta plynule se zhoršující somatický stav s progredujícím úbytkem tělesné hmotnosti. Byl si jistě vědom neodvratnosti svého osudu. Onemocnění hraběnky Küninglové hlavničkou,⁹ které vyústilo dne 3. srpna v její smrt, zbavilo Spiesse v té době patrně poslední jemu upřímně přátelsky nakloněné osoby. Lze si snadno představit, jak zarmoucený spisovatel líbá ruku těžce nemocné své ochránkyně a nevědomky tak přijímá i choroboplodné zárodky svého smrtelného onemocnění.¹⁰ Dle mého názoru byl touto chorobou, řečeno současnou terminologií, spíše než některý z paratyfů, břišní tyf.¹¹ Tato choroba se vyznačuje kontinuálně vysokými teplotami, je při ní pravidelně postižen nervový systém. Obluzení patří k obrazu nemoci a v minulosti docházelo často i k psychózám s projevy nevládnutelného neklidu. Nelze proto popisované projevy Spiessovy zuřivosti ve dnech před smrtí interpretovat jako vyvrcholení psychiatrické choroby. Byly jen důsledkem tyfové infekce, která ukončila jeho život 19. srpna 1799. Proč potom došlo k antedataci úmrtního dne na náhrobním kameni, to se asi již nedovíme. Jistě by nebylo patřičné tento omyl na náhrobku opravovat. Doufám však, že tento drobný příspěvek dopomůže k tomu, aby příští Spiessovi životopisci mu neupírali dva dny bolestného života a aby se snažili na něj nazírat jako na člověka spíše somaticky než psychicky nemocného.¹² Dokončeno dne 4. dubna 1999, shodou okolností v den 244. narozenin Christiana Heinricha Spiesse.

⁸ V blízkém Spiessově okolí zemřela na plicní tuberkulózu r. 1795 Anna Kučerová, r. 1802 sládek Tomáš Strouhal (jako u č. 5, s. 221, 229).

⁹ Zcela záměrně jsem v překladu německé diagnózy „Nervenfieber“ použil dnes archaického výrazu „hlavnička“, neboť ten odpovídá době zápisu. Shodně se za oběma výrazy skrývala onemocnění, která rozlišila až mnohem pozdější doba, tedy břišní tyf a paratyfy. Příčinná souvislost onemocnění hraběnky Küninglové a Ch. H. Spiesse je více než pravděpodobná. Jeví se mi však méně reálné, že by se nakazili nezávisle na sobě u stejného zdroje, třeba vodního.

¹⁰ Vzhledem k intervalu mezi oběma úmrtími mám za pravděpodobnější, že Spiess se nakazil od hraběnky Küninglové. Samozřejmě, že naznačený způsob přenosu infekce je pouhou konstrukcí, která však představuje jednu z reálných možností.

¹¹ V tomto přesvědčení mne posiluje v úmrtní diagnóze hraběnky uvedená sněť útroh, pod níž si představuji perforaci tyfózního vředu střešní stěny s následným povšechným zánětem pobřišnice.

¹² V úmrtním zápise Ch. H. Spiesse pozdějším připsáním otazníků a vykřičníků zpochybnil pravděpodobně pozdější bezděkovský duchovní správce Spiessovo dobové hodnocení.

Poznámky o vydání úmrtních listů obou osob navozují otázku, kdo si jejich vystavení vyžádal. Letní údobí roku 1943 by připouštělo domněnku, že to mohl být Sepp Skalitzky, jehož článek o Spiessovi toho roku vyšel v zimním čísle čtvrtletníku Mein Böhmerwald. Potom by však bylo s podivem, že údaj o datu Spiessova úmrtí neakceptoval. Pro úplnost je na místě uvést ještě známý údaj z oddílu oddaných nejstarší bezděkovské matriky (jako u pozn. č. 5) ze str. 9, kde je k datu 3. května 1801 zaznamenán sňatek Kaspara Hermanna hraběte Küningla se Sofií ovdovělou Körnerovou z Prahy, rozenou Bauerovou z Bayreuthu. Ženichovi bylo v době svatby 56 let a nevěstě 48. Za svědky jim byli Ernest von Panewitz a Johann Weissenregner von Weissenfeld.

I u tohoto zápisu se nachází poznámka o vydání oddacího listu dne 21. 6. 1943.

